

delovne sile. Zato govore poleg dosedanjega poteka industrializacije še zunanje-politični razlogi. Za nas je postal odločujoče važnosti nemški imperializem v čigar načrtu je gospodarstvo z velikim prostorom (Großraumwirtschaft), v katerem naj bi prišlo do gospodarske spojitve industrijske Nemčije s surovinsko in prehranitveno bazo v agrarnih državah južnovzhodne Evrope. Slovenija pa je v zunanje-političnem pogledu še posebej eksponirana. J. Flerè.

Likovna umetnost

Prizven in privid*

Cézanne in njegovi nasledniki so poudarili pri likovnem umetniškem izražanju predvsem razumsko obdelavo barve in oblike slikanih predmetov. Ker pa je pod vrhno plastjo razumskega dojetja v tvorčevi duši še več plasti, so začutili predvsem čustveno posebej razviti umetniki, da v delu Cézannovih naslednikov ni tistega, kar bi njihovo delo približalo gledalcu. Bili so jim enostranski, samo razumsko — čutni. V svojih delih so hoteli zajeti vse odseve človeške duše in začeli so iskati novo likovno snov, ki bi odražala vsa gibala človeške duše: sklepaajoči razum ter podzavest z njenimi prizveni i pretvarjanji. Tako izražanje so imenovali nadrealizem — surréalisme, ker je po njihovi veri to najpopolnejši odsev umetnikovega doživetja, ki je zajelo vso človeško dušo in vse njeno likovno izražanje. Nadrealizem skuša doseči objektivni likovni izraz slikarjevega jaza, kar je povedal že Delacroix, ko je skušal orisati naloge likovno umetniškega izražanja: „Vse vidni svet je skladišče slik in znakov, katerim določa domišljija mesto in relativno vrednost. Je to neke vrste paša, ki naj jo domišljija prebavi in pretvori. Vse človeške možnosti morajo biti podrejene domišljiji, ki jih zahteva vse hkrati.“

Nadrealisti niso iskali novega pojmovanja barve in prostora, sliki so dali le nove snovi. Do impresionizma je bilo likovno izražanje povezano s pripovedno vsebino in naslikani predmeti so bili zbrani po navodilih zgodbe, ki naj bi jo ilustrirali. Impresionizem je likovno pripovedko odvrigel, ker je prвина, ki je bila privzeta iz leposlovja, sliki tuja. Zev, ki je nastala s tem, so skušali slikarji zazidati z umišljeno simboliko, ki naj bi jo prikazani predmeti izražali z barvo in črto. Toda tak simbol je bil na sliko prenesen iz miselnih spekulacij, zato ni živel iz predmeta samega in je ostal sliki tuj. Nadrealizem pa hoče utrjevati le tiste simbole, ki jih sproži v naši duši vidni dražljaj predmetov. Ti simboli ne žive v zavestnih plasteh človekovega razuma, temveč v onih globinah, ki se le včasih prikažejo na površje naše zavesti. Šele zadnja desetletja so razbila vero v celoto človeške duše in parapsihologija skuša razložiti podtalne tokove podzavesti in njenih predstav, ki jih ne urejajo zakoni razuma, temveč nastajajo po drugotnih, slučajnih sorodnostih predmetov. Podzavest se do neke mere uveljavlja v zavestnem življenju, kakor samogibno risanje, asociacija in stapljanje bitno različnih predmetov v nove organizme. O bolnem poudarku podzavesti pri jasnovidnosti, histeriji, obsedenosti, paranoji in sl. ne bomo govorili. Samo likovno se oglašajo podzavest pri samogibnem risanju. Težko je najti človeka, ki bi mislil težke misli in imel pred seboj list papirja, v roki pa

---

* Glede te vrste člankov in umetniških prilog pripominjamo vnovič: Klub neodvisnih umetnikov bo v teku leta izpovedoval v naši reviji svoje nazore in težnje. Vsakokratne umetniške priloge se bodo tikale izključno le posameznih člankov Kluba neodvisnih umetnikov. Poleg tega pa bomo — v večjem obsegu kot doslej — poročali o vseh važnejših dogodkih v umetniškem življenju pri nas.

črtalo, pa ne bi nevede vlekel okrasnih črt, pisal posameznih besedi in risal obrazov. Slikarjeva roka riše samogibno predvsem, kadar sestavlja kompozicije. Tedaj črta nehotе preide z enega predmeta na obris drugega in ju spoji v nov, neresničen predmet (Prim. prehajanje udov kopalk na prilogi v 11—12 št. lanske Sodobnosti).

Prizven ali asociacija je že od nekdanj, vsaj v leposlovju, precej priljubljen, posebno pri tvorbi pesniških prispevkov. V likovni umetnosti spreminja prizven oblike predmetov in določa predvsem čustveno vsebino barvnih dražljajev, ker vzbujajo spomine na doživljanja, ki so potopljena nekje v globinah podzavesti. Še na tretji likovni način se pokaže podzavest. Ustvarja nam slike predmetov, ki so se zlili iz odlomkov realnih predmetnih predstav. Ko je v spanju nadzorstvo zavesti oslabiljeno, možgani pa še odgovarjajo na čutne dražljaje, tedaj se ti dražljaji preleve v likovne predstave, ki pa niso resnične. Posamezni odlomki resničnih predmetov se spajajo v nemogoče, pretirane skupke, ki so zgubili vrednote svoje snovi, pa so v podzavestnem doživljanju vendarle resnični ter upravljajo njihove nove sposobnosti svoje naloge, ki niso v vzročni skladnosti s snovjo. Leteče glave in udi brez teles žive svoje življenje, kamen gori in je hkrati mehka blazina, noge so pognale korenine, drevesa pa korakajo po cestah. Take in drugačne so likovne predstave, ki rasto v sanjah iz podzavesti v zavest. Otroci in primitivci, ki jim še ni prerastel urejajoči razum duševnosti, sanjajo budni, se vesele in mro v resničnosti svojih prividov. Ti so bili do zadnjega skoraj edini, ki so jih upodabljali.

Ta svet dionizičnega človeka je apolinskemu — razumskemu človeku, ki ga je vzgojila renesansa, tuj, skoraj smešen, ker se ne ravna po zakonih vzročnosti in zaporednosti. Nadrealisti pa ga skušajo ponazoriti v svojih delih. Ako sodimo njihove slike samo z merami, ki nam jih daje razum, se nam zde nesmiselne, ker nimajo ne ilustrativne leposlovne pripovedke, ne vcepljenega secesijskega modrovanja. Česar pa obrezani in za vsakdanje potrebe prirojeni razum malomeščana ne obseže, to obsodi: To je nesmisel. To je delo norca!

Ker se zavedamo podzavesti barvno in predmetno predvsem na dva načina: v prizvenu in v sanjskem prividu, imamo tudi v nadrealizmu dva načina, asociacijski in sanjski nadrealizem. Kakor pa ni med prizvenom in sanjsko tvorbo ostre meje, temveč se preliva prizven v sanje, privid pa bogati prizvene, tako se spajata obe nadrealistični struji z nebrot žilami. Glavna predstavnik nadrealizma sta danes Italijan Giorgio de Chirico in španec Salvador Dali.

Böcklinova gledanja favnov in nimf in kentavrov so privedla Chirico v sanjsko zemljo italijanskega arhitektonskega obraza, ki je brez živih ljudi, ker so ga napolnili s svojim življenjem antični in renesančni kipi, ki dajejo italijanski pokrajini mimo bežečih senc ljudi-enodnevnici večerni mir popolnega ravnotežja brez želja in strasti. Prostor Chiricove pokrajinske arhitekture je živ, ker je nastal zaradi kipov, s katerimi je obljuden. Apolinskemu človeku je ta obrnjena vzročnost morda nerazumljiva. Ko pa bo stopil v peristil Dioklecijanove palače v Splitu, jo bo čustveno dojel v spoznanju, da je bil peristil postavljen zaradi Grgurja Ninskega in je čakal stoletja, dokler ga ni Meštrović obljudio. Vzročno celoto resničnega sveta je nadrealizem razbil, da bi ustvaril višjo celoto umišljenega, organsko-renesančnega sveta. V zadnjih letih dela je dal Goya likovni izraz sencam, ki rasto v pomrčinah nad trpko kastiljsko planoto. V „Gigantih“ je prikazal ves strah, ki ga je lomil, kadar je zašel iz mesta v gluho polje, ki je oklenilo brleče mestne luči z neusmiljeno dlanjo življenje uničujoče praznote. Goyevo grozo je občutil Dali in vstale so mu duhovine. Realni predmeti se mu pretvarjajo v more, ki se krive v sadističnem uživanju bolečine, svežega, raztrganega mesa in kadeče se krvi. Kakor Chirico, išče tudi on obraz svoje zemlje. Toda tu ni umirjene skladne arhitekture, ki bi bila bitni okvir božansko pokojnim antičnim kipom. Sredi sežgane planote,

ob jeklenem ravnodušju morja se krči okameneli človek — samotno drevo v napetost smrtnege besnila, da s smrtnim smehom trga lastno meso. Španska prisposoda ni sentimentalna romanca, bik-človek je, ki je spletel okrog puščic, zabodenih v tilnik, venec puhtečih črev, morda konjskih, morda človeških. Dali je odprl človekovo dušo kakor predalnik; iz predalov pa so vstale vse strasti, ki jo preganjajo. Naša zemlja ni ne olimpijsko mirna ne satansko razbičana. Njeni sladkobni razgibanosti belih hišic in rdečih streh med svetlimi polji in temnimi gozdovi pod sivo mejo romantičnih planin je najbližja zaljubljena popevka. Lirsko občutje naše krajine doživlja na svojih platnih Stane Kregar. Resnični predmeti mu razpadejo v osvetljene in senčne prvine, ki žive vsaka zase svoje življenje ptic in rož, ki diše nekam tegobno, kakor da so ovel spomin. Tako poživljanje predmetnih delov v samosvoje predmete je imenoval Salvador Dali po načinu zdravniškega govora paranojsko-kritična slikarska metoda. Tu se prepusti slikar rasti likov, ki jih je zbudil prizven na neki realni predmet. Na priloženi sliki je realni objekt pokošena senožet s kupi sena pod romarsko cerkvico na Raščici. Na senožeti stoji posušeno, napol oguljeno drevo s polomljenimi vejami. Drevo je zasadilo svoje korenine med skale, ki štrle iz zemlje. Ob drevo je prislonil kosec rogovilo grabelj. Ta pokrajinski izseček pa je oživel v slikarjevi podzavesti v samosvojem življenju. Ob predstavi romarske cerkvice se je razširila rjava skorja drevesa v kuto, romarsko haljo. Iz nje je zraslo golo telo spokornika, ki je razširil v hrepenenju roke, ko se je zgrnila pred njim senožet vse do obzorja, kamor vodijo kameniti cestniki, ki so se zgostili iz kupov sena. Skale, ki štrle iz tal, so se skremžile v obraze in se posmehujejo hrepenenju, ki ga izraža popotnikova kretnja. Vedo namreč, da je človek s koreninami priklenjen v ozko obzorje domačije, ki jo loči od širokih obzorij kameniti okvir pa še prvotni človeški strah pred brezmejnostjo, ki je kakor z dlanjo objel oni drobni košček domače pokrajine sredi slike.

Take so glavne zveze med realnim predmetom in prikazano sliko. Med osrednjimi liki pa so prepleteni še drugi predmeti, ki so nastali ravno tako po prizvenu in vsi skupaj tvorijo obenem s čustveno vsebino barvnih skladov razpoloženje hrepenenja po daljavi, po zemljah, ki se skrivajo za obzorjem, po zlatih gradovih, ki stoje morda tam nekje na zemlji ali pa v oblakih, ki rasto v sinjino neba. Ko je spoznal slikar razpoloženje slike, ji je dal v spominu na prapredmet — romarsko cerkvico — ime „Romar“, ker se vsebina te besede sklada z izrazom slike.

Nadrealizem hoče zavestno pokazati v likovni umetnosti one plasti človeškega doživljanja, ki so jih upodabljali doslej samo primitivci. Razširil je vsebinsko stran likovnega izražanja. Svojega zadnjega izraza še ni našel, kajti „nikdar še ni bilo toliko možnosti v slikarstvu, kakor prav danes.“ (Pablo Picasso).

Bogo Pregelj.

Viri: H. Hildebrandt: Kunst des XIX. und XX. Jhs. — H. Foillon: Življenje oblik. — Fr. Kovárna: Současné malířství. — Cahiers d'art, Minotaure, Život, Volné směry.

Naši problemi

Šent Danijel

Pod pritiskom ekonomskega razvoja se širi po naših vaseh nov duh ljudske skupnosti in zavesti. Ta duh pa terja generacijo intelektualne mladine, ki bo šla preko predsodkov in razlik med mladino z univerze in ljudstvom ter vršila vlogo intelektualca v narodu. Gre za proučitev vasi, za trdno vez med živimi, naprednimi silami mesta in vasi, za ustvaritev naše znanstveno utemeljene zamisli o ureditvi življenja na načelih enakosti in svobode.